

DOI 10.31651/2524-2660-2020-1-32-36

ORCID 0000-0003-2461-8342

БОРОВИК Тетяна Михайлівна,

старша викладачка кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Черкаський державний бізнес-коледж
e-mail: boroviktm@ukr.net

ORCID 0000-0002-4370-3086

УСТИЧЕНКО Світлана Володимирівна,

директорка Мовного центру «Lingua Hab»,
Черкаський державний бізнес-коледж
e-mail: swetlana.ust@gmail.com

ORCID 0000-0002-3597-8530

КРАВЧЕНКО Ліана Валеріївна,

викладачка кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Черкаський державний бізнес-коледж
e-mail: liya_d@ukr.net

УДК 374.72(045)

**НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ
«ОСВІТА ВПРОДОВЖ ВСЬОГО ЖИТТЯ»**

Проаналізовано еволюцію поняття «неформальна освіта» та викладено основні підходи до побудови системи неформальної освіти в США, Скандинавських та Європейських країнах. Визначено ключові компетентності фахівців у перспективі та зроблено спробу вибудувати логічну структуру взаємозв'язків видів освіти через побудову піраміди освітніх потреб.

Ключові слова: освіта дорослих; формальна освіта; неформальна освіта; професійне зростання; освітня парадигма; піраміда освітніх потреб; традиційні та інноваційні форми підвищення кваліфікації.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільно-економічному просторі, вносять суттєві зміни в освітню концепцію. За останні роки було прийнято ряд законодавчих та нормативно-правових актів у сфері освіти, що викликано приєднанням України до європейської та світової спільноти, зокрема: побудова стандартів освіти у відповідності з рамками кваліфікацій, якими визначено ключові компетентності фахівця, надання автономії навчальним закладам, реалізація права здобувати освіту у різних формах, академічна мобільність тощо. Законом про освіту визначено, що

«метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості ... формування ... необхідних для успішної самореалізації компетентностей, підвищення освітнього рівня громадян ...» [1]. Досягнення цієї мети можливе через реалізацію права «здобувати освіту впродовж усього життя» [1].

Актуальність досліджень неформальної освіти полягає у формуванні нової освітньої парадигми, що зумовлює узагальнення світового та вітчизняного досвідів, розроблення дієвого механізму його застосування.

Дослідженням неформальної освіти присвячено ряд наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників: В. Давидової, Л. Лук'янової, О. Василенко, О. Огієнко, Н. Павлик, С. Зінченко, О. Шапочкіної, Л. Сігаєвої, Н. Терехіної, О. Ройтблат, Д. Сидорова, І. Бірюкової, Н. Литвинової, Т. Мухлаєвої тощо.

Мета статті. Дослідження ролі та визначення місця неформальної освіти в концепції «освіта впродовж усього життя» у вітчизняному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція «одна освіта на все життя», яка використовувалася впродовж багатьох десятиліть у вітчизняній управ-

лінській практиці стала неактуальною, на зміну їй прийшла інша – «навчання впродовж усього життя», яка відповідає вимогам та викликам сьогодення.

У загальній класифікації видів освіти (визнаній ЮНЕСКО) виділяють три групи: формальна, неформальна, інформальна. Формальна освіта регламентується на законодавчому рівні та «передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою» [1]. Статус закладу формальної освіти визначається наявністю ліцензій на здійснення освітніх послуг. У системі «навчання впродовж життя» здобуття формальної освіти можливе через навчання за фахом або суміжним профілем, проходження курсів підвищення кваліфікації, результатом якої є отримання диплому, свідоцтва, сертифікату. У той же час така освіта не завжди відповідає вимогам здобувачів, оскільки відсутня можливість вибору напряму навчання та розгляду питань, що є найбільш актуальними для слухачів, подекуди інформація є застарілою та не відповідає потребам.

Ключовими компетентностями, затребуваними на сучасному ринку праці, є кросдисциплінарні знання (уміння розуміти та застосовувати знання з різних дисциплін); колаборація (уміння продуктивно працювати в команді); навички планування та організації; вміння вирішувати складні завдання, що базуються не тільки на професійних навиках, а й на інтелекті та життєвому досвіді; критичне мислення; емоційний інтелект. Молоді варто намагатися опанувати якомога ширший набір навичок, набуття яких не передбачене програмою навчання, але які притаманні кожній професії. Це переважно комунікативні та управлінські вміння: налагодження відносин, робота в команді, навички переконування, слухання і розуміння співрозмовника, проведення переговорів, ораторське мистецтво, підготовка презентацій, ведення дискусій, вирішення проблем тощо [2]. Незадоволена потреба в знаннях реалізується через неформальну освіту, яка є доповненням формальної.

Поняття «неформальна освіта» ввійшло до обігу наприкінці 1960-х років. У 1967 році під час міжнародної конференції у Вільямсбурзі (США) постало питання про світову освітню кризу через проблеми із застарілими навчальними програмами та низьку здатність формальної освіти адаптуватися до глобальних змін [3]. На сьогодні українська модель менеджменту має розвинути інфраструктуру неформальної

освіти, освітні проекти якої заповнюють прогалини в формальній освіті, є гнучкими та швидко адаптуються до викликів і потреб ринку.

Неформальна освіта – структуровані програми, які формально не визнаються національними системами освіти, здійснюються в освітніх установах або громадських організаціях (клубах, гуртках), під час індивідуальних занять з репетитором, тренером і, зазвичай, не підтверджується наданням документа [4].

Через застосування різноманітних форм і методів система неформальної освіти має такі завдання:

- компенсація недоотриманих (з об'єктивних та суб'єктивних причин) знань, незалежно від рівня освіти, віку тощо;

- адаптація до змін в суспільно-економічному просторі;

- розвиток творчого та професійного потенціалу [5].

Неформальна освіта дорослих має глибокі історичні витоки та низку особливостей. У кінці XIX – на початку XX ст. освіта дорослих у США розглядалася як додаткова освіта, не пов'язана з трудовою діяльністю; як дії, спеціально призначені для навчання людей, чий вік, соціальні ролі характеризують їх як дорослих. З середини XX ст. освіта дорослих в американському освітньому просторі пояснюється як багатофункціональна, складна, гнучка та багатофункціональна система, спрямована на допомогу людині в задоволенні освітніх потреб, адаптації до змін соціально-економічного середовища та на розвиток і вдосконалення американського суспільства в цілому [6]. У Скандинавських країнах неформальна освіта розглядається як особливий соціокультурний феномен, і характеризує освіту Данії, Швеції та Норвегії як складні, нелінійні, відкриті, здатні до самоорганізації соціально-педагогічні системи, спрямовані на задоволення соціальних, професійних та особистісних освітніх потреб. Основною характеристикою неформальної освіти Скандинавських країн є орієнтованість на потреби населення – вона заснована на ініціативі територіальних громад і громадських об'єднань [7].

Базова стратегія неформальної освіти країн Європейського Союзу спрямована на вирішення таких актуальних завдань: сприяння діалогу учасників неформальної освіти щодо забезпечення визнання результатів неформальної освіти; розробка систем неформальної освіти, результати яких можна трансформувати у формальну систему кваліфікації кадрів; нормативно-правове забезпечення змісту курсів нефо-

рмальної освіти для визнання їх результатів; забезпечення взаємозв'язків між державними кваліфікаційними системами та процедурами визнання результатів неформальної освіти; вироблення етичних норм збереження персональних даних учасників неформальної освіти [8].

Світова практика свідчить, що здобуття неформальної освіти здійснюється за допомогою активного сприяння зі сторони держави, що забезпечує доступ до освіти громадянам різних вікових категорій в різні періоди їх життя. Через неформальну освіту оновлюють свої професійні навички особи, що мають тривалу перерву в професії, люди середнього віку, які виявилися «зайвими» у своїх галузях чи категорія громадян, що не мають формальної освіти.

Неформальна освіта як постійний процес навчання згідно Плану дій «Навчання для всіх» Європейського Союзу, що відповідає вітчизняній концепції «освіта упродовж усього життя», передбачає:

- вирівнювання кваліфікації через модернізацію навчання;
- надання додаткових можливостей особам, що не одержали належного освітнього рівня / кваліфікації;
- зменшення кількості некваліфікованих осіб;
- соціальна інтеграція мігрантів;
- підвищення віку для кар'єрного зростання [11].

На сьогодні вітчизняними науковцями проведено фундаментальні дослідження у сфері неформальної освіти, активно розбудовується освітня інфраструктура неформальної освіти дорослих, яка визнана на законодавчому рівні та розробляються дієві механізми її визнання, зокрема прийнятий Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників визначає процедуру, види, форми, умови підвищення кваліфікації, включаючи процедуру визнання результатів підвищення кваліфікації [9]. Науковці стверджують, що неформальна освіта є «додатком» до вже наявних професійних знань. Так за дослідженнями ГО «Міжнародний центр неформальної освіти» досвід залученості до неформальної освіти мають 55,1% респондентів. Серед причин, що спонукають їх до неформальної освіти було названо:

- професійне зростання – 31,8%;
- особистий ріст – 19,6%;
- підвищення заробітку – 16,9%;
- вимога керівництва – 6,1% опитаних [10].

Для узагальнення взаємозв'язків видів освіти в системі «освіти впродовж життя» нами було побудовано піраміду освітніх потреб (рис. 1).

Рис. 1. Піраміда освітніх потреб

Принцип побудови піраміди освітніх потреб – це рух знизу вгору до вершини. Перші три ступені – це здобуття формальної освіти, наступні дві – неформальна освіта, другу складову якої можна також віднести і до самоосвіти, вершина – інформальна освіта.

У процесі становлення фахівця є обов'язковим опанування фундаментальних знань – це навчання в школі, рух за різними ступенями освіти тощо. Вхідження в професію, посаду розпочинається з першого робочого місця, на якому формуються ключові професійні компетенції через стажування, виконання найпростіших функцій з поступовим їх ускладненням в міру адаптації на робочому місці. Молодий фахівець, потребує професійного розвитку, використовує традиційні форми підвищення кваліфікації через курсову підготовку, стажування. І в процесі накопичення професійного досвіду відходить від формальної освіти і починає пошук новітніх форм особистісного зростання. Інноваційні форми навчання передбачають пошук тих суб'єктів, які зможуть забезпечити не тільки здобуття нових професійних компетенцій, а й задоволення особистісно-орієнтованих потреб в освіті. З часом, ставши професіоналом своєї справи, виникає потреба не в накопиченні досвіду, а в процесі його передачі. Тому в сучасній управлінській практиці є досить багато літератури про успішних людей, які діляться досвідом свого професійного злету. Це і є вершиною саморозвитку.

Для задоволення освітніх потреб працівник використовує різні форми і види освіти, але все ж таки доведено теоретиками і практиками, що більше зусиль та часу на формування професійних компетенцій відбувається у сфері неформальної освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формування нової освітньої парадигми в Україні, яка передбачає втілення основних положень концепції «освіта впродовж життя», здобуває соціального, політичного та державного визнання, що характеризується поступовим розробленням нормативно-правового, нау-

ково-методичного та організаційного забезпечення. Ключова роль у цьому процесі належить неформальній освіті, яка є продовженням формальної та розширює межі професійного зростання.

Подальші дослідження у сфері неформальної освіти плануємо здійснювати через систематизацію суб'єктів освітніх послуг, які функціонують на вітчизняному ринку та розглянути їх пропозиції у площині відповідності потреб споживачів і відповідності здобутих ними компетентностей потребам ринку.

Список бібліографічних посилань

1. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, дата оновлення 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#n12>
2. Найголовніше для успішної кар'єри – комунікаційні навички та комп'ютерна грамотність. *Microsoft Daily*. URL: <http://microsoftblog.com.ua/2016/05/31/naygolovnishe-dlya-uspishnoi-karieri/> (дата звернення 17.01.2020).
3. Платонова А. Неформальна освіта в культурі: довгострокові внески з високими відсотками. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/03/29/209983/> (дата звернення 20.01.2020).
4. Лук'янова А. Б., Аніщенко О. В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник. Київ. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2014. 108 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/7697/1/Словник_Освіта_дорослих.pdf (дата звернення 07.01.2020).
5. Боровик Т. М., Устиченко С.В. Неформальна освіта як складова освітньої парадигми сучасності. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. Черкаси, 2019. Вип. 4. С. 5–10.
6. Терьохіна Н.О. Теоретичні й методичні засади неформальної освіти дорослих: американський контекст. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2014, № 10(44). С. 203–209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_10_27 (дата звернення 22.01.2020).
7. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (друга половина ХХ століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. 44 с. URL: <http://www.disslib.org/tendentsiyi-rozvytku-osvity-doroslykh-u-skandinavskykh-krayinakh.html> (дата звернення 07.01.2020).
8. Павлик Н. П. Зарубіжний досвід організації неформальної освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2016. Вип. 1. С. 264–273. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/23595/> (дата звернення 07.01.2020).
9. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 800. дата оновлення 27.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF> (дата звернення 02.01.2020).
10. Неформальна освіта в Україні, вимір можливостей: результати соціологічного дослідження. URL: <http://www.dut.edu.ua/ua/news-1-0-7813-yak-transformuetsya-osvitniy-prostir-v-ukraini-rezultati-doslidzhen> (дата звернення 05.01.2020).
11. Лазаренко О.О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання: європейський приклад для України. *Філософія освіти*. Київ, 2011. Вип. 1–2(10). С. 255–265.

References

1. About education. Law of Ukraine dated 05.09.2017, № 2145-VIII, date updated 16.01.2020. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#n12>
2. Microsoft Daily (2016). *The most important thing for a successful career is communication skills and computer literacy*. Retrieved from <http://microsoftblog.com/en/2016/05/31/naygolovnishe-dlya-uspishnoi-karieri/>
3. Platonova, A. (2016). Informal education in culture: long-term contributions with high percentages Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/03/29/209983/>
4. Lukyanova, L.B., Anishchenko, O.V. (2014). Adult education: a short terminology dictionary. Kyiv. Nizhin: Lysenko M.M, 108 p.
5. Borovik, T.M., Ustichenko, S.V. (2019). Non-formal education as a component of the educational paradigm of our time. *Bulletin of Cherkasy University. Pedagogical Sciences*, 4: 5–10.
6. Terekhina, N. (2014). Theoretical and methodological foundations of non-formal adult education: American context. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 10(44): 203–209.
7. Ogienko, O. (2009). Trends in Adult Education Development in the Scandinavian Countries (second half of XX century). (Doctor Sciences in Pedagogy Dissertation). Kyiv. 44 p.
8. Pavlik, N. (2016). Foreign experience of organizing non-formal education *Scientific notes. Psychological and Pedagogical Sciences Series*, 1: 264–273.
9. The order of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical workers. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 21.08.2019 № 800. Date of updating 27.12.2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF>.
10. Non-formal education in Ukraine, measuring the opportunities: results of a sociological survey Retrieved from <http://www.dut.edu.ua/en/news-1-0-7813-yak-transformuetsya-osvitniy-prostir-v-ukraini-rezultati-doslidzhen>.
11. Lazarenko, O. (2011). The philosophy of adult education in the context of the practical lifelong learning paradigm: a European example for Ukraine. *The philosophy of education*, 1–2(10): 255–265.

BOROVYK Tatiana,

Senior Lecturer of Economics, Entrepreneurship and Marketing Department,
Cherkasy State Business College

USTYCHENKO Svitlana,

Head of the Language Center "Lingua Hub",
Cherkasy State Business College

KRAVCHENKO Liana,

Lecturer of Economics, Entrepreneurship and Marketing Department,
Cherkasy State Business College

NON-FORMAL EDUCATION OF ADULTS AS A COMPONENT OF THE "LIFELONG LEARNING" CONCEPT

Summary. Introduction. Transformational processes occurring in the Ukrainian socio-economic space have been making significant changes to the educational concept. In particular, the Law on Education stipulates that "a goal of the education is the comprehensive development of the human being as a personality, the formation of

competences necessary for the successful self-realization, raising the educational level of citizens." Achieving this goal is possible through the realization of the right to "obtain lifelong learning."

A number of scientific works by Ukrainian and foreign researchers are devoted to the study of non-formal educa-

tion: V. Davydova, L. Lukyanova, O. Vasylenko, O. Ogienko, N. Pavlyk, S. Zinchenko, O. Shapochkina, L. Sigaeva, N. Terekhina, O. Reitblatt, D. Sidorov, I. Biryukova, N. Lytvynova, T. Mukhlayeva, etc.

The concept of "one education – for the whole life", which had been used for many decades in the Ukrainian management practice, has been replaced by the other one – "lifelong learning", which corresponds to the key competencies required in the modern labor market: cross-disciplinary knowledge (ability to understand and apply knowledge from different disciplines); collaboration (ability to work productively in a team); planning and organization skills; ability to solve complex problems based not only on professional skills, but also on intelligence and life experience; critical thinking; emotional intelligence.

The system of non-formal education through the use of various forms and methods is entrusted with the following tasks:

- compensation for lack of knowledge (for objective and subjective reasons), regardless of educational attainment, age, etc.;

- adaptation to changes in the socio-economic space;

- development of creative and professional potential.

The concept of "non-formal education" came into circulation in the 1960s and has become widespread in various countries. Specifically, in the United States, adult education in the American educational space is explained as a multifunctional, complex, flexible and multifunctional system aimed at helping people meet educational needs and adapt to changing of a socio-economic environment. In the Scandinavian countries, non-formal education is seen as complex, non-linear, open, self-organizing socio-pedagogical systems aimed at meeting social, professional and personal educational needs. The European Union's non-formal education strategy aims to develop non-formal education systems, the results of which can be transformed into a formal system of professional development of personnel. Today in Ukraine, non-formal education is an "addition" to the already existing professional knowledge. The main reasons for propelling non-formal education are professional development, personal growth, higher earnings, leadership requirements, and more.

To summarize the interconnections of types of education in the "lifelong learning" system, we have created a pyramid of educational needs that reflects the evolutionary movement of knowledge acquisition: from bottom-up to the top. The first three stages are obtaining formal educa-

tion, the next two are non-formal education, the second component can also be attributed to self-education, the top is informal education. The movement to the top symbolizes the professional development of a specialist, the accumulation of experience and its application. To meet educational needs, an employee uses different forms and types of education, nevertheless, it has been proven by theorists and practitioners that more efforts and time to develop professional competences are taken in the field of non-formal education.

The purpose of the article is to study the role and place of non-formal education in the concept of "lifelong learning" in the Ukrainian educational space.

The methods are comparison, explanation, abstraction, empirical analysis and syntheses, a combined method of similarity and divergence.

Results. Thus, the formation of a new educational paradigm in Ukraine, which provides for the implementation of the "lifelong learning" concept, has gained social, political and state recognition, which is characterized by the gradual development of legal, scientific and methodological and organizational support. Non-formal education, which is a continuation of formal education and extends the boundaries of professional growth, plays a key role in this process.

Originality. The authors analyse the evolution of the concept of "non-formal education" and outline the main approaches to building a system of non-formal education in the United States, Scandinavian and European countries. The key competencies of specialists in the nearest future are identified and an attempt is made to build a logical structure of the interconnections of types of education through the construction of a pyramid of educational needs.

Conclusions: We plan to carry out further studies in the field of non-formal education systematizing educational institutions operating in the Ukrainian market and consider how their offered services meet consumers' needs and how the acquired competencies of consumers meet the market requirements.

Keywords: adult education; formal education; non-formal education; professional growth; educational paradigm; pyramid of educational needs; traditional and innovative forms of advanced training.

Одержано редакцією 10.01.2020
Прийнято до публікації 29.01.2020